Sanna Kailanto

26.2.2024

Eduskunta, sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asiantuntijapyyntö KAA 3/2023 vp Valvottu käyttötila huumeita käyttäville

Lausunto kansalaisaloitteesta koskien valvottua käyttötilaa huumeita käyttäville

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta antaa lausunto ja tulla kuulluksi otsikossa mainitusta. Lausunnossa käytetään selkeyden vuoksi yksinkertaista termiä käyttötila, kun viitataan esityksessä tarkoitettuun valvottuun käyttötilaan huumeita käyttäville henkilöille. Kansainvälisesti vastaavia sosiaali- ja terveydenhuollon toimipisteitä nimitetään turvallisemman pistämisen tiloiksi (safer injection facilities), valvotuiksi pistotiloiksi tai -palveluiksi (supervised injecting rooms/sites/facilities/services) tai huumeiden käyttötiloiksi (drug consumption rooms) tai yliannostusten ehkäisykeskuksiksi (overdose prevention center).

Esitys on luonteeltaan ehdotus lainvalmisteluun ryhtymisestä. Suomen lainsäädäntö ei toistaiseksi mahdollista käyttötilojen perustamista tai kokeilua. Tämän on Valtakunnansyyttäjäntoimisto vahvistanut vuonna 2018 antamassaan lausunnossa. Vuoden 2023 alussa julkaistiin virkamiesselvitys siitä, minkälaisia lainsäädäntömuutoksia tarvittaisiin tämän palvelun kokeilemiseksi Suomessa. Selvityksessä todettiin, että kokeilulaki olisi mahdollinen siinä merkityksessä, että käyttötiloja koskeva lainsäädäntö säädettäisiin olemaan voimassa määräajan, esimerkiksi joitakin vuosia, jonka jälkeen toiminnan vaikutukset arvioidaan.

THL:n asiantuntijat esittävät aloitteesta kunnioittaen seuraavaa:

Käyttötilat ovat palvelumuoto, jossa huumausaineita voi käyttää hygieenisesti terveydenhuollon työntekijän valvonnassa ja vähemmän haitallisesti kuin kaduilla ja muissa valvomattomissa tiloissa. Niissä myös jaetaan puhtaita käyttövälineitä ja koulutetaan asiakkaita vähemmän haitallisiin käyttötapoihin. Palveluna käyttötila ei ole uusi, ensimmäinen perustettiin Sveitsin pääkaupunkiin Berniin vuonna 1986. Käyttötiloja on nykyisin maailmalla toiminnassa yli sata, ja niistä suurin osa sijaitsee Euroopassa. Pohjoismaissa käyttötiloja toimii Norjassa, Tanskassa ja Islannissa.

Käyttötilojen ensisijainen tavoite on **estää huumeiden käytön aiheuttamia yliannostuskuolemia, vähentää kuolleisuutta, ehkäistä veriteitse tarttuvien tautien leviämistä, epähygieenisestä pistämisestä aiheutuvia vaikeita komplikaatioita ja tästä erikoissairaanhoidolle koituvaa taakkaa sekä pienentää yleistä sairastavuutta**. Toinen tärkeä tavoite on **huumeita käyttävien ihmisten ohjaaminen muihin haittoja vähentäviin palveluihin, päihdehoitoon sekä yleisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin.** Myönteisten terveysvaikutusten lisäksi käyttötiloilla **voidaan saavuttaa myönteisiä vaikutuksia myös yleiseen järjestykseen, julkisten tilojen siisteyteen ja asukkaiden turvallisuudentunteeseen alueilla, joilla esiintyy julkista huumeidenkäyttöä ja siihen kytkeytyvää rauhattomuutta**. Kansainväliset tutkimukset ovat osoittaneet, että hyvin toteutettuina käyttötilat parantavat yleistä järjestystä ilman että huumeisiin liittyvä rikollisuus lisääntyy ja ovat merkittävästi vähentäneet huumeiden käyttöä julkisessa tilassa ja käyttövälineiden jäämistä näkyville. Palvelua ei ole tarkoitettu huumeita satunnaisesti käyttäville tai kokeileville henkilöille.

Sanna Kailanto

26.2.2024

Haasteita Suomessa

Kokemuksia käyttötiloista on jo yli 35 vuoden ajalta eri puolilta Eurooppaa. Suomen tilanne eroaa kuitenkin monilta osin muista maista. Suomessa myrkytyskuolemia aiheuttaa pääasiallisesti pitkävaikutteisen buprenorfiinin ja muiden keskushermostoa lamaavien aineiden samanaikainen käyttö, jossa vaarallinen myrkytystila saattaa kehittyä hitaasti, useiden tuntien kuluttua, henkilön mahdollisesti jo poistuttua käyttötilasta. Monissa muissa maissa myrkytyskuolemia aiheuttavat lähinnä nopeavaikutteiset opioidit, kuten heroiini, sekä vahvat synteettiset opioidit, kuten fentanyyli, jolloin hengenvaarallinen tila syntyy nopeasti.

Lisäksi haasteena on, että päihdepalvelun perustaminen saattaa herättää asuinympäristössä sekä vastustusta että myös monenlaisia pelkoja ja turvallisuushuolia, esimerkiksi pelkoa huumeita käyttävien ihmisten kerääntymisestä alueelle ja huolta huumeiden käytön aiheuttamista lieveilmiöistä, kuten huumekaupan lisääntymisestä palvelun ympäristössä. Päihdepalveluista ja asumisyksiköistä saatujen aiempien kokemusten perusteella on todennäköistä, että myös käyttötilan perustaminen herättäisi Suomessa pelkoja ja vastustusta naapurustossa. Kansainvälisten kokemusten mukaan on hyödyllistä pitää alueen asukkaat informoituina käyttötilan toimintatavoista ja tavoitteista jo suunnitteluvaiheesta lähtien. Myös Suomessa on hyviä kokemuksia tällaisesta naapurustotyöstä muiden erityispalveluiden osalta.

Ratkaisuja haasteisiin on löydettävissä, kunhan palvelu suunnitellaan ja toteutetaan huolellisesti. Rikosoikeudellisten kysymysten lisäksi tulle pohtia huolellisesti henkilökunnan vastuista ja velvollisuuksista sekä potilas- ja asiakasturvallisuutta.

Hyötyjä Suomessa

Suomessa käyttötilojen tarpeellisuutta ja hyödyllisyyttä voidaan arvioida monesta näkökulmasta. Suomessa käyttötilojen yhtenä tärkeänä tehtävänä olisi tavoittaa ihmiset, jotka ovat huumehoidon ja muiden palveluiden ulkopuolella, saattaa heidät haittoja vähentävien toimien ja hoidon piiriin sekä vahvistaa heidän luottamustaan palvelujärjestelmää kohtaan. Tämä todennäköisesti vähentäisi terveyshaittoja, sairastavuutta ja huumausaineiden pitkäaikaiskäytöstä johtuvia kuolemia sekä ehkäisisi veriteitse tarttuvien tautien leviämistä. Muun muassa pistämällä huumeita käyttävillä hyvin yleiset C-hepatiittitartunnat ovat muista ponnisteluista huolimatta pysyneet Suomessa hyvin korkealla tasolla. Käyttötiloissa olisi mahdollisuus tavoittaa, testata ja saattaa hoidon piiriin C-hepatiittieliminaation kannalta tärkeä kohderyhmä. Näillä toimilla saataisiin vähennettyä niin ensihoidon kuormaa, kuin erikoissairaanhoidon kustannuksia.

Käyttötila toimisi Suomessa myös paikkana, jonne muut toimijat, esimerkiksi etsivää ja jalkautuvaa päihdetyötä tekevät sekä viranomaiset, voisivat ohjata kaduilla kohtaamiaan huumeita käyttäviä ihmisiä. Vastoin yleistä käsitystä valvotut käyttötilat ovat myös parantaneet julkisten paikkojen viihtyvyyttä ja turvallisuutta, kun käyttö on siirtynyt pois esimerkiksi parkkihalleista, puistoista ja julkisista wc-tiloista. Tämä on mahdollista, mikäli käyttötiloissa on kattavat palvelut ja riittävän laajat aukioloajat, ja ne on sijoitettu ja toteutettu oikein.

Sanna Kailanto

26.2.2024

THL haluaa tuoda esille sen, että myös Suomessa olisi hyvä varautua huumemarkkinoiden muutokseen. Esimerkiksi erittäin vahvojen synteettisten opioidien saatavuus ja niiden aiheuttamat kuolemat ovat lisääntynyt viime vuosina Euroopassa, kuten Virossa ja Ruotsissa. Näiden yhdisteiden saatavuus voi myös Suomen huumemarkkinoilla lisääntyä nopeasti Suomessa on jo nyt havaittu esimerkiksi nitatseeniryhmän opioidien aiheuttamia kuolemantapauksia.

Lisäksi myös muut opioidit, esimerkiksi tramadoli ja erityisesti oksikodoni, ovat aiheuttaneet Suomessa kuolemia, ja myös niiden käytön lisääntymiseen tulisi varautua. Päihdepalveluiden olisi kyettävä vastaamaan huumemarkkinoilla tapahtuviin nopeisiin muutoksiin, ja käyttötilojen pilotointi olisi yksi tärkeä varautumistoimenpide.

THL näkee, että Suomessa käyttötilat voitaisiin perustaa nykyisten terveysneuvontapisteiden tai muiden matalan kynnyksen palveluiden yhteyteen ja niillä tulisi olla kiinteä yhteys muihin päihde- ja riippuvuuspalveluihin. Tällöin myös kustannukset olisivat selkeästi pienemmät kuin uuden keskuksen perustamisessa. Käyttötilakokeilun tulee kuitenkin perustua hyvinvointialueiden vapaaehtoisuuteen, ja rahoitus olisi mietittävä niin, ettei se olisi pois muista palveluista. Käyttötilakokeiluista saatujen kokemusten perusteella sekä tilastoinnin, tutkimuksellisen seurannan ja arvioinnin avulla saadaan tärkeää tietoa palvelun vaikutuksista esimerkiksi ympäristön turvallisuuteen sekä huumausaineiden käytöstä johtuviin yliannostuskuolemiin Suomessa.

THL haluaa korostaa, että tällä hetkellä Suomessa on muita läntisen Euroopan maita vähemmän käytössä erilaisia haittoja vähentäviä keinoja (kuten käyttötila, naloksonijakelu), kuin muualla läntisen Euroopan maissa, vaikka meillä huumekuolematilanne on erittäin vaikea. Amfetamiinien ja opioidien ongelmakäyttö on yhä yleisempää, ja tuoreimman arvion mukaan Suomessa on 31 100–44 300 näitä aineita ongelmallisesti käyttävää. THL näkee terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen kannalta tärkeänä, että käyttötilat olisi mahdollista ottaa osaksi matalankynnyksen päihdepalveluja myös Suomessa. Hyötyjä ja haasteita meidän olosuhteissamme ei varmaksi tiedetä, ellei palvelua kokeilla. THL:n väestökyselyn mukaan yhä suurempi osa suomalaisista (65 %) kannattaa käyttötiloja palvelumuotona huumeita ongelmallisesti käyttäville henkilöille.

Käyttötilapalvelun mahdollistaminen ei tarkoita huumeidenkäytön dekriminalisointia. Toiminnan pääasiallisena tavoitteena tulee olla, että se osana sote-palveluita vähentävät huumeiden käytöstä aiheutuvia haittoja tarjoamalla myös hoito- ja kuntoutustoimenpiteitä. Käyttötilojen tulee toimia niin, että ne tarjoavat lääketieteellisiä tai sosiaalisia hoito- tai kuntoutuspalveluita joko suorasti tai epäsuorasti tarjoamalla mahdollisuuden hoitoon ohjaukseen. Käyttötilatoiminnan ei myöskään pidä korvata ehkäisevää päihdetyötä ja hoitoa.

Lopuksi

Lopuksi THL haluaa lausua, että perustuslain 7 § mukaan jokaisella on oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Päihdepalvelujen perusoikeuksia arvioitaessa lähtökohtana on pidetty sitä, että viranomaisten tulee tarjota sellaisia palveluja, joilla voidaan turvata päihdeongelmista kärsivien ihmisten henki ja terveys. Tähän liittyen myös tarjottu tarpeellisia sosiaalipalveluja. Vaikka käyttötilat eivät todennäköisesti suoraan vähentäisi myrkytyksestä aiheutuvia huumekuolemia Suomessa, toiminnan avulla voitaisiin vaikuttaa välillisesti myös huumekuolemiin.

Sanna Kailanto 26.2.2024

Suomessa käyttötilojen tärkein tehtävä olisi huumehoidon ulkopuolella olevien ihmisten tavoittaminen ja saattaminen haittoja vähentävien toimien piiriin, jolla saattaisi olla vaikutuksia huumausaineiden pitkäaikaiskäytöstä johtuviin kuolemiin. Käyttötiloilla on pyrkimys parantaa yhteiskunnassamme yhden heikoimmassa asemassa olevan ihmisryhmän terveyttä, hyvinvointia ja ihmisarvoa.

Pääjohtaja Mika Salminen

vt. osaston johtaja Anu Muuri